

Г. Н. Карнаушенко, М. І. Філон
Нове видання з історичної фразеології
східнослов'янських мов

У Луцьку 2007 р. вийшла друком монографія М. Жуйкової «Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов» (видано Редакційно-видавничим відділом «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки). Авторка давно відома як в Україні, так і в Росії, Білорусі, Польщі як активна дослідниця фразеологічного фонду східнослов'янських мов, як фахівець з етнолінгвістики та народної культури слов'ян (зазначимо, що М. Жуйкова разом з П. Гриценком, Н. Хобзей та Л. Непоп представляє Україну в етнолінгвістичній комісії Міжнародного комітету славістів).

Монографія «Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов» складається з двох частин, перша з яких має теоретичний характер, а друга містить окремі розвідки, в яких подаються авторські реконструкції «темних» східнослов'янських ідіом та паремій. У першому розділі першої частині під назвою «Когнітивні механізми утворення сталих виразів» подано оригінальну теорію утворення фразеологізмів, яка належить авторці. На її думку, фраземи виникають в мові двома основними способами: по-перше, на основі готових словосполучень вільної природи, а по-друге, безвідносно до них. Великий матеріал, залучений із різних фразеологічних словників (зокрема, і діалектних), дозволяє авторці твердити, що усталена, прийнята більшістю фразеологів думка, що майже всі фраземи проходять при виникненні довгий шлях розвитку, потребує перегляду. Доказом тому служать численні субстандартні, діалектні чи розмовні фраземи, які мовці легко утворюють на основі окремих слів, без опертя на готове словосполучення. Так, наприклад, виникли сучасні розмовні ідіоми, зафіксовані в говірках Донбасу, як *набір кісток на батарейках* та *за шваброю не видно* (про дуже худу людину), жаргонні *сидеть на колесах* «вживати наркотичні таблетки», *пудрить нос* «нюхати наркотики», *подметать тротуары* «брати пасажирів не на стоянках, а на дорозі (з мовлення таксис-

тів)» (с. 21–22). Авторка називає такий процес «конструюванням ідіом». Докладно описано когнітивні механізми, які сприяють цьому процесу, причому для ілюстрації взято як українські, так і білоруські та російські фраземи, зокрема *пекти раки, оббивати пороги, одважити солі, переливать из пустого в порожнее*, рос. *прокатить на вороньих, протирають глаза деньгам, вылететь в трубу* та ін. М. Жуйкова вважає, що при конструюванні ідіоми мовець «оперує тою інформацією, яка надходить від органів перцепції під час розгортання ситуації. Ментальне відбиття ситуації і стає об'єктом для номінації, а часто й емотивно-експресивного оцінювання» (с. 63). «Ідіоми, не пов'язані генетичними зв'язками з вільними словосполученнями, творяться в мовленні одразу як цілісні семантичні одиниці, значення яких не інтегрується із значення окремих слів-компонентів» (с. 83). Ці та інші міркування авторки видаються нам дуже суттєвими для розуміння природи механізмів ідіомотворення. Наприкінці першої частини подано оригінальну авторську класифікацію способів виникнення фразеологізмів, у якій виділено три основних механізми: 1. Утворення ідіоми на основі вільного словосполучення даної мови; 2. Комбінування ідіоми з окремих лексичних одиниць; 3. Утворення ідіоми шляхом трансформації плану вираження і плану змісту іншої фразеологічної одиниці (с. 123–125). Кожний тип розділений на підтип і докладно проілюстрований прикладами.

Цікавим є другий розділ першої частини монографії, присвячений іронічному переосмисленню вихідного виразу. Внаслідок такого переосмислення позитивні оцінні компоненти міняються на негативні, що призводить до виникнення нової одиниці (наприклад, рос. *скатертью дорога* як вираз побажання йти геть, *вхотити в обидві жмени* – «нічого не отримати», *дати на горіхи* – «покарати»).

Друга частина монографії – «Фразеологія в культурному просторі східних слов'ян» –

складається з кількох розділів, присвячених походженню різних сталих виразів (ідіом та паремій), які або ніколи не етимологізувалися (як білор. ідіома *воўка стрэв* «несподівано пощастило», стара рос. приказка *Женское збойство на свинье не объедешь* та спільний для східних слов'ян вираз *туди й дорога!*), або не раз привертали увагу дослідників-фразеологів і тому мають по декілька етимологій (як ідіоми *підвести під монастир, собаку з'їсти, на кривой не объедешь, до чорта*). Відзначимо, що запропоновані в роботі версії позитивно відрізняються від інших саме аргументованістю та опертям як на екстралінгвістичні, та і на мовні дані. Показово, що дослідження генези ідіом провадилося М. Жуйковою в етнолінгвістичному ключі, який передбачає широке залучення даних матеріальної та духовної культури. Поза сумнівом, це сильна сторона рецензованої монографії та її авторки, яка задемонструвала глибоку обізнаність

з етнографією східних слов'ян, їх історією, матеріальною культурою (зокрема, технологією мануфактурного виробництва паперу), чудове знання фольклорних текстів різних жанрів. Так, наприклад, щоб пояснити історію виразу *на кривой не объедешь*, М. Жуйкова докладно вивчила і виклала у монографії питання про зміст архаїчного концепту «магічне коло», який відіграє важливу роль в традиційній культурі слов'ян. На подібній основі побудовано більшість реконструкцій, розміщених у другій частині монографії.

Завершує книгу покажчик ідіом і паремій, розглянутих чи заторкнутих у роботі. За нашими підрахунками, до нього увійшло більше ніж 700 одиниць української, російської, білоруської та польської мов. Сподіваємося, що рецензована монографія прислужиться дослідникам слов'янської фразеології та народної культури і стане зразком для молодого покоління фразеологів.